

УДК 81`25:070:81`42

DOI: 10.15587/2313-8416.2016.58430

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОСТУЛАТІВ ПРАГМАТИКИ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІЙ ПАРАДИГМІ

© А. О. Коваленко

У статті зроблено спробу адаптації засадничих досліджень у галузі прагматики до реалій перекладознавчого пошуку. На прикладі аналізу можливостей перекладу публіцистичного інтерв'ю сам процес перекладу представлений як складний та багаторівневий акт міжособистісної та міжкультурної комунікації з подальшим встановленням необхідності врахування суб'єктивних факторів та постулатів прагматики у транскодуванні обраного типу тексту засобами іншої мови

Ключові слова: прагматика, переклад, акт комунікації, мовленнєвий акт, інтерпретація, інтенція

The paper represents an attempt to adapt core researches in the sphere of pragmatics to the principles of the translation study investigation. Basing on the analysis of translation of an interview as a publicistic text, the process of translation was considered as a complex and multilevel act of inter-personal and cross-cultural communication. The necessity to take into account subjective factors and principles of pragmatics while transcoding the type of text, chosen as an investigation object, by means of another language was also revealed

Keywords: pragmatics, translation, communication act, speech act, interpretation, intention

1. Вступ

На сучасному етапі філологічних досліджень наука виходить далеко за межі власне правил та принципів знакової системи, якою є мова. Все більшої популярності набуває комунікативно-прагматичний підхід, який розширює горизонт розуміння тексту, враховуючи не тільки фонетичну, морфологічну, лексичну та синтаксичну системи, але й суб'єктивні фактори, як от учасників комунікації, їх мотиви, картини світу, обставини та ситуацію, в якій народжується текст як процес комунікації. Зокрема проф. В. Н. Комісаров стверджує, що «будь-який текст є комунікативним та включає певне повідомлення, яке передається від Джерела до Рецептора [...] Сприймаючи інформацію, Рецептор вступає у певні особистісні стосунки с текстом, що називаються прагматичними стосунками» [1]. Звідси виникає необхідність використання когнітивних підходів, уважнішого дослідження особистості в тексті, будь то автор чи рецептор, а також врахування принципів прагматики.

2. Постановка проблеми

Метою нашої статті виступає дослідження принципів прагматиків в аспекті перекладознавчого пошуку.

Завданням, яке ми ставимо перед собою, слугує спроба адаптувати основні постулати досліджень у галузі прагматики до реалій перекладознавства як

міждисциплінарної науки на прикладі аналізу оригінал та перекладів публіцистичного інтерв'ю як типа тексту.

3. Аналіз актуальних досліджень

Дослідженню поняття прагматики присвячені численні дослідження у різноманітних галузях наукових знань. Зокрема Г. П. Грайс розглядає її як «розділ семіотики, що вивчає співвідношення між знаковими системами та тими, хто їх використовує; сукупність умов, що супроводжують використання мовного знаку» [2]. Л. Л. Нелюбін розуміє прагматику як «один з планів або аспектів дослідження мови, що виділяє та досліджує мовні одиниці в їх співвідношенні із особою чи особами, які користуються мовою» [3]. Автор підкреслює зв'язок цієї дисципліни як з семіотикою, так і з семантикою. Російський дослідник у галузі прагматики І. П. Сусов зазначає, що прагматика «продовжила дослідження значення (слідом за лінгвістичною семантикою) але в акціональному ключі» [4]. Ця дисципліна, за твердженням науковця, адаптувала, в деякій мірі, у лінгвістичних дослідженнях філософські принципи антропоцентризму та навіть егоцентризму, адже мова із замкнутої системи перетворилась у живий організм, у якому саме учасник комунікації як особистість виступає відповідною точкою досліджень.

4. Актуалізація постулатів прагматики у тексті дискурсу масової культури в аспекті перекладознавчого пошуку

Використання методів та принципів прагматики дозволяє розширити спектр відомостей про текст, що його пропонує семантика, лексикологія, морфологія, зазирнути за поверхневий рівень інформації, представленої у тексті, і віднайти глибинні смисли, які автор вкладає в інформаційний блок, адже «прагматика передбачає всебічне врахування властивостей та можливостей людського інтелекту» [5].

Це твердження особливо актуальне, якщо предметом аналізу виступає текст, який належить до сфери масової культури. Базуючись на теорії мовленнєвих актів, прагматика дозволяє розглянути текст не як блок, в якому інформація подана читачеві лінійно, але як сукупність мовленнєвих актів, які включають власне повідомлення, а також спектр його учасників, передумов створення, тощо. Дослідниця харківської школи лінгвопрагматики Л. Р. Безугла визначає мовленнєвий акт як «процес дискурсивно-мовленнєвої взаємодії комунікантів на ґрунті комунікативної інтенції мовця» [6]. Згідно з семіотичними дослідженнями зарубіжних та вітчизняних дискурсологів та семіотиків, мовленнєвий акт розподіляється на локутивний акт, або акт висловлювання (власне інформаційне повідомлення), іллокутивний акт (власне дія), та перлокутивний акт (вплив). Усі ці компоненти актуалізуються одночасно, тобто на кожен мовленнєвий акт, окрім власне інформативного блоку, повідомлення, нашаровуються певною мірою умови, оточення, інші фактори, які вплинули на учасників комунікації.

З огляду на зазначене автономне безадресне і без адресатне повідомлення стаття перетворюється на акт соціальної взаємодії між автором тексту та читачем, або, згідно з термінологією Г. П. Грайса, кооперації [7]. Аналізуючи цю кооперацію з точки зору її матеріальної реалізації, тобто акцентуючись на відомостях, що надає текст, дослідник, у такий спосіб, відслідковує основні постулати, або максими кооперації. Їх, за твердженням Г. П. Грайса, чотири:

- 1) максима кількості (вимога максимальної лаконічності при достатній інформативності);
- 2) максима якості (вимога бути правдивим);
- 3) максима відношення (вимога відповідності темі);
- 4) максима способу (вимога бути зрозумілим).

У рамках певного тексту ці максими можуть виконуватись різною мірою, або ж порушуватись. В аспекті мас-культурного тексту часто такі відхилення робляться автором зумисне, що, зазвичай дозволяє зацентувати увагу на певному аспекті, предметі, події. Так, часто прослідковується порушення максими відношення, яка реалізується в тому, що автор зумисне відходить від теми, різко змінює тему, на що читач у будь-якому разі звертає увагу; або максими способу – ці тексти часто характеризуються як тексти з "подвійним дном", як на лексичному рівні, так і на рівні фрази, або навіть цілого тексту. Для такого відхилення від максим Г. П. Грайс виводить термін «експлуатації максим кооперації».

З точки зору перекладу ця тема представляє особливий інтерес, адже за допомогою «експлуатації максим кооперації» у рамках мас-культурного тексту його автор зазвичай намагається представити інформацію, яка не лежить на поверхні текстуальної презентації. Під час сприйняття тексту носієм однієї з автором мови та культури зазвичай адресат розуміє ці приховані смисли, адже сприймає такі порушення певною мірою на інтуїтивному рівні. Однак під час транскодування тексту іншою мовою ці прийоми можуть порушуватись, що обов'язково призведе до втрати іноді ключових елементів оригіналу.

5. Апробація результатів дослідження

Впроваджуючи перекладознавчо-зіставний аналіз інтерв'ю як типа публіцистичного тексту прослідковуємо основні постулати прагматичних досліджень у перекладознавчому ключі. Вартує на увагу, що процес створення такого тексту можна окреслити як акт комунікації, в якому автоматично розширюється спектр учасників, а отже і етапів: інтерв'юер – респондент (він же журналіст, автор тексту), автор як журналіст – читач. Водночас у цьому випадку слід врахувати роль редколегії, яка так само висуває певні вимоги до оформлення та змісту тексту інтерв'ю. Кожен з учасників у деякій мірі первинної комунікації, тобто власне процесу інтерв'ю між респондентом та журналістом, несе свою інтенцію, яка обов'язково реалізується у тексті. З іншого боку читач так само може бути представлений як учасник комунікації, адже саме від його очікувань залежать функціональні характеристики тексту.

У аспекті перекладознавчих досліджень усі ці твердження набувають особливого значення, адже сам процес перекладу виступає актом міжкультурної комунікації. Алімов В. В. стверджує, що «переклад та міжкультурна комунікація неподільні. Переклад є різновидом міжмовної та міжкультурної комунікації» [8, 9]. Дослідниця Валеева Н. Г. підкреслює, що «в процесі перекладу взаємодіють не тільки дві мови та більше, але й дві культури, що мають як спільну, так і національну специфіку. Виявлення спільного, інтернаціонального, загальнолюдського та приватного, особливого, національного є принциповим під час вивчення такого явища, як міжкультурна комунікація» [9]. З огляду на зазначені твердження ми можемо представити собі мас-культурний текст, у нашому випадку текст публіцистичного інтерв'ю в мас-культурному журналі, як складний акт, але вже не міжособистісної, але міжкультурної та міжнаціональної комунікації. Таким чином, до загального переліку учасників описаної нами вище комунікації додається перекладач як інтерпретатор змісту, який виступає проміжною ланкою між текстом оригіналу та читачем. Спробуймо схематично представити весь цей акт комунікації.

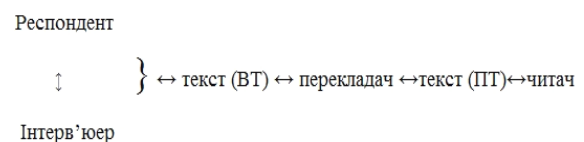

Рис. 1. Переклад інтерв'ю як акт комунікації

Як ми бачимо з представленої схеми, сам акт комунікації виявляється складним та багаторівневим. Первинне повідомлення, яке журналіст, або інтерв'юер, отримує від респондента, проходить через декілька, якщо можна так сказати, фільтрів. У першу чергу це повідомлення обробляється у тексті. Відмітимо, що у рамках досліджуваного нами матеріалу до загальної схеми слід додати також редколегію, яка в свою чергу впливає на розміщення інформації у власне опублікованій статті. Часто у такого роду інтерв'ю, які Д. В. Туманов називає портретними інтерв'ю, а особливо що стосується популярних журналів, розрахованих на масового читача, порушується лінійність викладу інформації, об'єм відповіді, або й узагалі діалогічна форма презентації супроводжується розширеними коментарями журналіста, або інтерв'юера, щодо його вражень, переживань, відчуттів, тощо. У такий спосіб повідомлення проходить першу стадію обробки. Якщо говорити термінологією прагматики, на цьому етапі комунікації, або на цьому етапі комунікативного акту, сума мовленнєвих актів, з яких складається текст, сприймається та відповідно інтерпретується у першу чергу інтерв'юером, основним автором тексту, як власне об'єкту нашого дослідження.

Якщо після такої "обробки" текст попадає одразу до адресата, тобто до читача, то кількість можливих відхилень від істини, вкладеної у первинне повідомлення респондентом, залишається мінімальною. Так, при певній точності передачі журналістом деталей бесіди, значна кількість мовленнєвих актів у рамках тексту, враховуючи всі їх компоненти (локутивний, іллокутивний та перлокутивний) залишається якщо не незмінною, але просто не втрачається. Але у нашому випадку ми говоримо про акт міжкультурної комунікації, а отже текст проходить через ще один, чи не найскладніший фільтр, тобто переклад. Адресат же має справу вже з ПТ, тобто двічі трансформованим текстом, у якому первинне повідомлення, а також первинна інтенція головного героя інтерв'ю приховується під інтенцією автора власне тексту (перший етап комунікації, про який ми говорили) та інтенцією перекладача.

На описаному прикладі ми бачимо, наскільки актуальним для перекладача виступає завдання пошуку основного повідомлення та комунікативної інтенції, яку в неї вкладає автор тексту. Використовуючи відомості, які пропонують прагматичні дослідження, на етапі доперекладацького аналізу тексту, професійний тлумач зможе не просто розрізнити мовленнєві акти, що вбудовані у текст, а також їх компоненти, але зрозуміти мету їх створення, тобто комунікативну інтенцію, а отже віднайти необхідні засоби, щоб вірно передати у тексті перекладу цю інтенцію.

Для того, щоб розширити інструментарій, що його може використовувати перекладач, ми б хотіли звернути увагу на не тільки на сам мовленнєвий акт, але й на його в деякій мірі "ареол", тобто ті фактори, які впливають на процес його формування та на мету його створення. Косенко О.О. в своєму дисертаційному дослідженні пропонує для їх описання термін «компоненти прагматичного спектру», та серед таких компонентів зокрема називає такі як емотивний, компоненти соціального статусу, культурні та історичні аспекти [10].

Така класифікація виявляється релевантною до завдань нашої розвідки, адже дозволяє окреслити відомості, що стосуються не тільки учасників комунікації, зокрема аксіологічні характеристики та картину світу, але й загальнонаціональні, такі, наприклад, як символічність лексем, їх полісемічність, концептуальні значення.

6. Висновки

Висновуючи огляд теоретичного матеріалу ми б хотіли підкреслити важливість використання прагматичних досліджень у перекладознавчому пошуку та відзначити зв'язок між цими двома дисциплінами. Адже важко сперечатись з твердженням про те, що дослідження перекладу неможливе без урахування суб'єктивних факторів позалінгвістичного характеру, що супроводжують будь-який текст як об'єкт перекладу. Чітке виокремлення усіх учасників комунікації, якою власне і є переклад, визначення їх місця у цій взаємодії, їх картини світу, мотивів та інтенцій, які вони вкладають у текст, як результат комунікації, дозволяє максимально наблизити переклад не тільки на лінгвістичному, але в деякій мірі на вищому, прагматичному рівні. Найбільш точно відтворення первинного повідомлення з урахуванням усіх аспектів максимальної кількості мовленнєвих актів у тексті: локутивного, іллокутивного, перлокутивного – дозволяє перекладачеві реалізувати первинну та властиву для оригінального тексту комунікативну та прагматичну функції. Яскравим прикладом текстів, у яких ці текстуальні функції несуть основне навантаження, виступають такі, що зорієнтовані на масового читача. На прикладі обраного нами тексту публіцистичного інтерв'ю ми представили складний та багаторівневий процес міжособистісної та міжкультурної комунікації, яким у даному випадку виявляється переклад, та зобразити, як результати досліджень у галузі прагматики можуть допомогти професійному перекладачеві розрізнити, розібрати, зрозуміти та головне знайти способи транскодування чи то інтерпретування різноманітних позамовних факторів, які не можуть ігноруватись у подібних текстах.

Перспективність нашого дослідження ми вбачаємо у пошуку конкретних способів, прийомів та тактик, за допомогою яких перекладач може реконструювати у тексті перекладу такі позамовні фактори.

Література

1. Комиссаров, В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) [Текст] / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
2. Ефремова, Т. Ф. Толковый словарь русского языка [Текст] / Т. Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 2000. – 1233 с.
3. Нелюбин, Л. Л. Толковый переводоведческий словарь [Текст] / Л. Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
4. Сусов, И. П. Лингвистическая прагматика [Текст] / И. П. Сусов. – М.: Восток-Запад, 2006. – 200 с.
5. Философский энциклопедический словарь [Текст] / гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
6. Безугла, Л. Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі [Текст]: монографія / Л. Р. Бе-

зугла, І. О. Романченко. – Харків: ФОП Лисенко І. Б., 2013. – 182 с.

7. Грайс, Г. П. Логика и речевое общение. Вып.16 [Текст] / Г. П. Грайс. – Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217–237.

8. Алимов, В. В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации [Текст]: уч. пос. / В. В. Алимов. – изд. 4-е, испр. – М.: КомКнига, 2006. – 160 с.

9. Валеева, Н. Г. Перевод – языковое посредничество, способ межкультурной и межъязыковой коммуникации [Текст] / Н. Г. Валеева // TR Publish. – Режим доступа: <http://www.trpub.ru/articles/posrednichestvo/>

10. Косенко, О. А. Прагматика словообразовательных процессов в современном английском языке [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О. А. Косенко. – М., 1995. – 179 с.

11. Беляева, Е. А. Диалог аргументативного типа: когнитивные аспекты; структура, семантика, прагматика: на материале русских и английских текстов интервью [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Е. А. Беляева. – Тюмень, 2007. – 28 с.

12. Бойко, Л. Б. К вопросу об отражении картины мира в переводе [Текст] / Л. Б. Бойко. – Проблемы семантики и прагматики. – Калининград, 1996. – С. 13–18.

13. Швейцер, А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты [Текст] / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.

14. Geoffrey, N. Leech Principles of pragmatic [Text] / N. Geoffrey. – London: Longman linguistic library, 1983. – 250 p.

References

1. Komissarov, V. N. (1990). Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty). Moscow: Vyshcha shkola, 253.

2. Efremova, T. F. (2000). Tolkovyj slovar' russkogo jazyka. Moscow: Russkij jazyk, 1233.

3. Neljubin, L. L. (2003). Tolkovyj perevodovedcheskij slovar'. Moscow: Flinta: Nauka, 320.

4. Susov, I. P. (2006). Lingvisticheskaja pragmatika. Moscow: Vostok-Zapad, 200.

5. Il'ichjov, L. F., Fedoseev, P. N., Kovaljov, S. M., Panov, V. G. (Eds.) (1983). Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'. Moscow: Sovetskaja jenciklopedija, 840.

6. Bezugla, L. R., Romanchenko, I. O. (2013). Lingvopragmatyka dyskriminacii' u publicystychnomu dyskursi. Kharkiv: FOP Lysenko I. B., 182.

7. Grajs, G. P. (1985). Logika i rechevoe obshhenie. Issue16. Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Moscow: Progress, 217–237.

8. Alimov, V. V. (2006). Teorija perevoda. Perevod v sfere professional'noj kommunikacii. Moscow: KomKniga, 160.

9. Valeeva, N. G. Perevod – jazykovoje posrednichestvo, sposob mezhkul'turnoy i mezh'jazykovoy kommunikacii. TR Publish. Available at: <http://www.trpub.ru/articles/posrednichestvo/>

10. Kosenko, O. A. (1995). Pragmatika slovoobrazovatel'nyh processov v sovremennom anglijskom jazyke. Moscow, 179.

11. Beljaeva, E. A. (2007). Dialog argumentativnogo tipa: kognitivnye aspekty; struktura, semantika, pragmatika: na materiale russkikh i anglijskikh tekstov interv'ju. Tjumen, 28.

12. Boiko, L. B. (1996). K voprosu ob otrazhenii kartiny mira v perevode. Problemy semantiki i pragmatiki. Kaliningrad, 13–18.

13. Shvejcer, A. D. (1988). Teorija perevoda: status, problemy, aspekty. Moscow: Nauka, 215.

14. Geoffrey, N. (1983). Leech Principles of pragmatic. London: Longman linguistic library, 250.

*Рекомендовано до публікації д-р філол. наук, професор Демецька В. В.
Дата надходження рукопису 21.12.2015*

Коваленко Анна Олексіївна, асистент, кафедра англійської та турецької мов, Херсонський державний університет, вул. 40 років Жовтня, 27, м. Херсон, Україна, 73000
E-mail: annkova1@rambler.ru